

Hodně silná pálenka

Zpráva o laponské misii v roce 1659

Jan Ferdinand Körningh

Cestopisné vyprávění Jana F. Körningha představuje jednu z prvních zpráv o vzdálené severské oblasti – Laponsku.

Vyjel jsem tedy z Prahy v květnu a až do Drážďan jsem cestoval [poštovním] vozem. Tam jsem nastoupil na loď, která mě dovezla do Hamburku, kde jsem našel jednoho otce jezuitu a mluvil jsem s ním o své cestě. Chtěl jsem vědět, zda by mi radil jet do Norska, jak jsem byl rozhodnut v Praze. On i jiní mě ale odrazovali od toho, abych se tam vydal, a sice kvůli strašlivé válce. Po dlouhém uvažování, co bych měl počít, jsem odešel do Lübecku, kde jsem se radil s jedním kanovníkem v katolickém kostele, který se jmenoval (jestli se nemýlím) Jodocus Lek a u kterého zrovna pobýval jeden ctihodný páter jezuita. Ten sloužil v domě denně soukromou mši, na kterou přicházeli všichni katoličtí obchodníci; tam jsem také já odsloužil svou poslední mši onoho roku tisícího šestistého padesátého devátého. Když jsem se ho zeptal, jestli by mi radil cestovat do Laponska, rozhodně mě od toho zrazoval a byl si jist, že tam nic nepořídím a že mě ani Švédové nedovolí projít tou cestou, kterou jsem zamýšlel nastoupit. Já ale, spoléhaje na Boží milost, vydal jsem se na cestu, přeplul jsem Baltské moře až do Livonska, což je 180 mil daleko, a přišel jsem do města Reval, latinsky Revalia. Tam jsem ale začal o celé věci pochybovat, poněvadž se vyskytly dvě těžkosti. Jedna z nich byla, že jen krátce před mým příjezdem uzavřeli Švédové příměří s Moskovitou, ale všichni ještě zůstávali ve zbrani a žádnému cizinci nebylo dovoleno projít tím územím, i kdyby byl vybaven nevím jakými pasy. Bez nich ale se člověk vydával v nebezpečí, že ho budou považovat za zrádce své země nebo špiona v okolních provinciích; ano, špionem nazývali často i mne. Druhá těžkost byla, že jakkoli je vždy těžké dostat se do Laponska, bylo to zvláště obtížné toto léto. Neboť mnozí, kteří se odvážili té cesty, onemocněli a nemohli projít oblastí jezer a slatin nebo byli zabiti laponskými čaroději. Ale šlo mi o Boží věc, a tak jsem se na Něho spolehl a vyhledal jsem nejvznešenějšího místodržitele ve městě pana Benedikta Horna, od jehož sekretáře jsem žádal, abych nejmilostivěji obdržel list na volný průchod a mohl svobodně odejít do Finska. Ten se mě hned začal vyptávat, odkud jsem, a já mu odpověděl, že jsem Švéd, ale on mi to nechtěl věřit. Má řeč prý prozrazuje, že jsem rodilý Dán, který snad dlouho pobýval mezi Švédy. Asi jsem změnil trochu výslovnost za ta léta, co žiji mimo Švédsko, rozhodně jsem ale popřel jeho domněnku a on mě hned dál zkoušel, kde jsem studoval. Odpověděl jsem, že jsem se kdysi vydal studovat do bo, a on mně pak poručil jmenovat po řadě jménem profesory té univerzity, ale ani to ho dostatečně nepřesvědčilo, dokud jsem se mimo jiné nezmínil, že jsem byl také v Římě a několikrát tam rozmlouval s Nejjasnější královnou Kristinou. Když tohle uslyšel, šel hned za místodržícím Bengtem Hornem. Ten si mě nechal zavolat a vyptával se mě zvláště na to, proč jsem tak dlouho pobýval v cizině a kde jsem na to vzal prostředky (řekl jsem mu, že jsem pryč ze Švédska asi deset let) a proč chci v těchto neklidných dobách cestovat do Finska. (...) Na této cestě mě nepotkalo nic jiného než močály, které byly přemostěné kusy dřeva, takže bylo možné přecházet je koňmo. Stejně často jsem musel překračovat potoky a řeky. A tak jsem postupoval vpřed chvíli pěšky, chvíli na koni, hned jsem zase koně opustil a plul lodí a o něco dál jsem si zase najal jiného koně. Jen kočárem jsem nemohl jet nikde, protože mezi skalami se protáhl sotva jezdecký kůň. V Oulu a jinde se mě snad tisíckrát ptali, proč podnikám tu cestu v létě (v zimě by to bylo totiž vhodnější, protože když je vše zamrzlé, cestuje se snáze). Odpovídal jsem, že mě několik pánů z Německa poslalo, abych koupil v Laponsku nějaké léky. A to pak říkali, že je divné, že takové léky nejsou k dostání ve Francii nebo v Itálii a že právě Laponsko je tak požehnané medikamenty, a ptali se, jaká že medicína by to měla být. Řekl jsem, že jdu pro plíce modrých lišek, které, jak vím, nejsou k nalezení nikde jinde než v Měsíčních horách. Ale myslel jsem tím jiný druh plic, totiž duše a ducha Laponců, protože jsem věděl, že Laponci mají ve zvyku oblékat se do kožešin z modrých lišek, a abych získal jejich plíce neboli duše, byl jsem poslán Bohem, pánem celého Německa. Ale tohle podobenství zůstalo jejich očím skryto. (...) Pokud jsem mohl zjistit, katolickou víru v Laponsku

nikdy nikdo nekázal. Jsou to luteránští predikanti, kteří začali Laponce křtít a obracet od modloslužebnictví, a to před nepřilíš dlouhým časem. [Laponští čarodějové] čarováním odhalují jiným, co se stalo na vzdálených místech, jako ve Španělsku, Německu a jinde. Umějí také škodit lidem, kteří se nacházejí daleko od nich, a posílat vlky na jejich pole a stáda, k čemuž je může kdokoli přimět za čtyři míry (sextarii) pálenky. Tohle čarování se provádí následujícím způsobem. Laponec rozdělá velký oheň a vysvlékne se úplně, dokonce i v největší zimě. Pak začne volat silným hlasem, podobně jako židé v synagoze. Křičí a kroutí se, bere do ruky oheň, ale nespálí se, neslyší, co jiní říkají, je zcela ponořen do svého konání. Když je vyrušen, může se mu stát nějaká nehoda. Pak pokračuje ve svém řádění, až klesne na zem, úplně bez ducha, jako mrtvý. Kdyby ho v tu chvíli položili přímo na oheň, nepohne se. Tak leží asi dvě hodiny a ti, kdo stáli kolem, na něj hodí nějakou houni jako příkrývku, hned jak upadl. Pak se nad něj postaví další z nich a začne zpívat, přitom jmenuje různá zvířata: hned rybu, hned ptáka, hned jelena a tak dále. Pokračuje tak dlouho, až přijde na ten druh zvířete, na kterém prý mezitím cestovala duše toho čaroděje po vzdálených krajích. V tom okamžiku totiž přijde ten bezvědomý Laponec k sobě. Když například cestovala jeho duše po moři, probudí se, když byla jmenována ryba, když po zemi, pak je to díky jménu jelena nebo podobně, když cestovala vzduchem, pak přijde k sobě při slově pták. Když se ale zpěvákovi nezdaří nějakým způsobem označit správným slovem, na čem čarodějova duše cestovala, pak prý ten spící Laponec bezpochyby zemře. To se ale stává jen zřídka. Když se tedy ten bezvědomý probere, je studený, chvěje se po celém těle a potí se. Tu mu podají pintu čili čtyři míry (sextarii) pálenky, které on jedním douškem vyprázdní. Je celý natolik proměněný, že se vůbec nejeví tím, kým byl předtím. Když po půlhodině pookřeje, vypráví, jak plul vodami jako ryba nebo létal vzduchem jako pták a tak dospěl až na určené místo. A tu vypráví, jak vypadá ten neznámý zloděj, po kterém se pátrá, kde leží ty ukradené věci a zda a kdy je majitel dostane zpátky. (...) Laponci mají magický instrument v podobě bubínku, na kterém jsou různé obrázky. Na bubínek položí několik prstenů a buší do něj kladívkem, takže prstýnky začnou poskakovat a padat dolů. A z toho, na jakém znamení se prstýnek zastaví, předpovědí, co se stane. Když se například některý z nich chystá na lov a přeje si vědět, co uloví, použije bubínek, a když se kroužek zastaví na obrázku lišky, ví, že uloví lišku. Když se jednoho z nich ptal v mé přítomnosti predikant, proč ještě nepřestal používat svého bubínku, odpověděl: Když mně nepomůže Bůh ani lidé, bubínek mi pomůže. Neodvází se ale nikdy ukázat ten bubínek ženám, to prý způsobí neštěstí. Jejich ženy mi chtěly prodat takový háček, zhotovený z mně neznámého žlutavého materiálu. Pokud bych ho tajně zachytil za něčí šaty a toho člověka k sobě přitáhl, hned si mě zamiluje a udělá, cokoliv budu chtít. Když už ale nebudu potřebovat jeho přichylnost, stačí ho tím háčkem od sebe odstrčit a jeho láska tím ke mně přestane. Ty ženy tvrdily, že musely pracovat po tři čtvrtky, než ten háček vyrobily, víc mi ale prozradit nechtěly. (...) Vysoké Měsíční hory leží víc než 200 německých mil od Torne (Tornio). V jejich údolích zůstává sníh po celé léto. Tam v létě přitáhne většina Laponců se svými soby a utáboří se, jak se říká. Tehdy by byla příležitost, aby mezi nimi pracoval nějaký misionář (vir apostolicus). Tam na druhé straně hor nám dávali výborné jídlo, ale z vody získávané rozpouštěním špinavého sněhu jsme tak zeslábli, že jsme sotva mohli chodit. A dokonce ještě teď, po osmi týdnech od návratu do Prahy, se stěží můžu pořádně postavit na nohy. Proto si myslím, že nikdo pocházející z této strany Baltského moře tam nepřečká byť jedinou zimu. Nezdá se totiž možné dopravit tam nějak zdravé pití odjinud, neboť v létě je Laponsko neprostupné a nepřístupné, všude je samá bažina, přes kterou se nedostanou ani sami Laponci. Jsou proto nuceni zůstat tam, kde je překvapí jarní oteplení s táním ledu a sněhu. Rádi se zdržují okolo řek a žijí z rybolovu. Přitom si dávají pozor, aby se v blízkosti neusadila jiná rodina. Jinak je nebezpečí, že pro jednu z nich bude málo pastvy pro soby. Pak by se museli stěhovat a to je namáhavé. Museli by totiž zanechat na místě své čluny a pak si zhotovit a vydlabat nové. Jsou tam navíc hory, které brání, aby se k nim někdo dostal v létě. Když k nim ale chce někdo dovézt něco v zimě, třeba i z blízkého Norska, vše cestou zmrzne a zkazí se. Dokonce i pálenka musí být hodně silná, aby nezamrzla v tom nesmírném chladu. Ačkoliv nejsou v Laponsku žádná města ani vsi, velmi dobře se ve své zemi orientují. Směr určují podle stromů, snadno najdou cestu a vědí, jak daleko je z jednoho místa na druhé a kterým směrem leží. Jsou tam ovšem obrovské močály, některé měří dvacet, jiné až padesát mil a ještě víc.

Přes ně v létě přecházejí pomocí dvou kusů dřeva, které kladou – vždy dva vedle sebe – do bláta jako malé můstky. Když z nich někdo sklouzne a není u toho druhý, aby ho vytáhl, nikdy se z močálu nedostane. Za těmi horami je nějaké místo pod zemí, kam jsem se ale nikdy nedostal. Tam je v hlubině skála ze zářivého křišťálu, který řeže sklo jako diamant. Přivezl jsem si ho do Prahy kousek o velikosti malé pěsti. Laponci ten kámen používají k rozdělování ohně. Také jsem slyšel vyprávět, že se tam někde nachází zlatá hora, ale Laponci nechtějí prozradit kde, protože by jim to přineslo velké neštěstí. Pak by jim totiž vykáceli jejich lesy, aby vyrobili uhlí pro tavicí pece, a Laponci by museli se svými soby odejít a asi by se jen tak snadno nemohli vrátit. Mech, který žerou sobi, totiž potřebuje šedesát let, aby vyrostl znovu, kdyby byl vypálen i s kořínky. Také nám tam vyprávěli o Laponcích, kteří žijí ještě dál a u kterých občas slunce v noci vůbec nezapadá. Měl jsem velkou chuť se k nim vydat, protože, jak se domnívám, budou ještě svobodní a nikomu nepoddaní a ještě se nesetkali s žádnými kazateli, a tak jsem doufal, že bych tam mohl udělat kus práce pro jejich věčnou spásu. Ale protože jsem slíbil, že se vrátím do Prahy, měl jsem strach, že kdyby mě tam náhodou někde zastihla smrt, mí přátelé by si mysleli, že jsem tam věrolomně zůstal a podvedl je. Všechna budoucí naděje na takové severní misie by se pak s mým zmizením zhroutila. A ještě jedna příčina mě zdržela, totiž obavy z dánských vojáků, kteří, jak mi říkali, leží posádkou tam u moře, a kdo jim přijde do cesty, toho donutí násilím k vojenské službě. Byl jsem tehdy dál než dva dny cesty od místa u Ledového moře, kterému říkají Vardehus (Vordhaus). (...) V moskevském Laponsku, které se nazývá Kemi Lappmarck, mají ještě jiný magický rítus, jak dopadnout zloděje. Kámen tak těžký, že jej nikdo – ani nejsilnější muž – neuzvedne, drží čaroděj za připevněnou dřevěnou rukojeť. Když se všichni shromáždí v jeho stanu, začne předcítat, čemuž říkají zbožná řeč, totiž všechny po řadě vyvolává jménem a po přečtení každého jména zkusí pohnout kamenem. Když narazí v té řeči na zlodějovo jméno, hned může čaroděj zvednout kámen do vzduchu jako pířko. Když tam nějaký muž odchází na lov dveřmi, nesmí žena projít stejnými dveřmi a musí použít jiné. A když se muž vrátí s kořistí, se sobem, zajícem nebo jinou zvěří, nesmí vstoupit dveřmi, ale otvorem, kterým vychází kouř. Proč to dělají, jsem nezjistil. Když Laponci slaví svatbu nebo pořádají hostinu a vaří maso v kotli, stojí všichni kolem plni očekávání a drží v ruce kus dřeva, kterým vytahují z kotle kousky masa a zkoušejí, jestli už je vařené. Když se jim zdá, že už se uvařilo, napíchnou si ho pevně na tu dřevěnou třísku a začnou ho ohlodávat, aniž by čekali, až vychladne. Stejným způsobem odtrhují z kostí napůl upečené kousky masa a neupečený zbytek zase strčí na té špičaté tříске do ohně, aby se dopeklo. Takhle chtivě hltají. Jinak jsou ale nadmíru pohostinní, a když přijdou hosté nebo pocestní, hned je zvou ke stolu. Když přijdou jejich predikanti, podarují je kožešinou z bílé či modré lišky, párem střevíců nebo něčím jiným. Ty dárky ale dávají s nadějí, že od svého hosta dostanou pálenku v ceně dvakrát převyšující hodnotu těch věcí. (...) Když vlastní něco cenného nebo vzácného, jako třeba černou lišku, tehdy pošeptají kupci do ucha, že něco mají, ale neukážou mu to. Když to chce kupec získat, musí takovému Laponci nalévat pálenku tak dlouho, až ho opije. Jen tím způsobem a ne jinak může tu věc od něj získat, a tak se dají Laponci na všechno nalákat pomocí pálenky, ale o nic menší radost nemají ani z tabáku a i za ten výměn rádi cokoli. (...) Když se týž Laponec rozehrál pálenkou, řekl mi, že bychom měli být všichni stejné víry, protože všichni věříme v jednoho Boha, a tak mně naznačil, že nejsem stejné víry jako oni, což jsem přece skrýval jako největší tajemství. (...) Každý rozumný člověk si umí představit všechna smrtelná nebezpečí na zemi i na moři, která mohou každého potkat na cestě dlouhé asi 1200 německých mil. Jen při zpáteční plavbě přes Balt jsem byl třikrát v nebezpečí, jež hrozilo převrácením lodi v bouřlivém větru. A chvíli nato naši loď téměř zajali dánští piráti, kdyby nás byl nenadálý poryv větru neodhodil stranou a tak nás neosvobodil. Jinak bych byl donucen k vojenské službě u dánských mušketýrů. (...) Do Prahy jsem se vrátil v červnu, úplně vyčerpaný, a musel jsem se znovu naučit mešní liturgii. Přeložil Zdeněk HOJDA

Pražský jezuita mezi kočovníky severu

Cesta do zimní laponské tundry byla v Evropě 17. století mnohem více exotickou zkušeností než zámořské výpravy do Ameriky nebo cesty do nitra Asie. Přinejmenším z hlediska četnosti výprav na nové i staré kontinenty měl takový podnik mnohem výjimečnější punc. Že se podobné cesty odvážil

rodilý Švéd, nepřekvapí. Pocházel sice z jižního Švédska, ale jistě mu ulehčovala situaci alespoň znalost země a jazyka. Že však byl tento Švéd katolický konvertita a svou cestu nastoupil z Prahy, kam se také po jejím skončení vrátil, to už zní opravdu nezvykle. Ten muž se jmenoval Jan Ferdinand Körningh a svou cestu vykonal jako tajný katolický misionář na území příslušejícím k luteránské švédské říši. A to právě dává jeho cestě a zprávě o ní ještě výjimečnější ráz – nikdo před ním ani po něm nemusel vykonat svou cestu v tak přísném utajení ani si vymýšlet falešné identity a záminky. Cestovatelé, kteří začali „objevovat“ Laponsko od poslední třetiny 17. století, byli Němci, Francouzi, samozřejmě Švédové, dokonce jeden Ital. Všichni však měli svůj status oficiálně potvrzený. Přijeli ve službách panovníka či s vědeckými záměry, jejich role jako objevitelů byla veřejná a oficiální. O mnoho těžší to měl náš tajný cestovatel. Jan (Johann) Ferdinand Körningh se narodil ve švédském Norrköpingu, pravděpodobně roku 1626. Jeho otec byl šlechtic a plukovník ve švédském vojsku a velitel města Greifswaldu, matka pocházela ze šlechtické rodiny Mörnerů. V roce 1647 se Jan Ferdinand zapsal na nedlouho předtím založenou akademii ve finském bo (Turku) a studoval tam do roku 1650, kdy se podle vlastních slov rozhodl vydat do Prahy, přilákan pověstmi o vynikající úrovni zdejší jezuitské univerzity, zejména pokud jde o efektivní naučení latině. Spolu s ním odjeli do Prahy dva společníci, kteří jej pak následovali i v konverzi ke katolicismu. Ale to předbíháme. V Praze se všem třem Švédům po počátečních obtížích – museli se vydávat raději za Livonce, protože na Švédy měli Pražané ještě příliš čerstvé vzpomínky – podařilo dosáhnout přijetí na jezuitskou akademii. Finančně byl jejich pobyt zajištěn z papežské fundace, existující při pražské koleji od počátku 80. let 16. století. Po přestupu ke katolictví a třech letech filozofických studií v Praze se odebrali opět všichni tři do Říma, kde studovali v Německé koleji teologii a bydleli v bývalém hospicu pro švédské poutníky, tzv. domě sv. Birgitty. V Římě se Körningh začal zabývat myšlenkou na uskutečnění misie na dálný sever. Podporu našel zejména u kardinála Virginia Orsiniho, protektora polského národa a švédských konvertitů. Svůj plán konzultoval také se švédskou královnou Kristinou, která krátce předtím dorazila do Říma a jeho záměr mu spíše rozmlouvala. V Římě zůstal Körningh do roku 1655, získal kněžské svěcení a pak se vrátil do Prahy, pevně odhodlán uskutečnit svůj cíl, totiž zjistit osobně a sám podmínky pro zahájení soustavnější katolické misie u kočovných Laponců v severních oblastech dnešního Finska a Švédska. Pro tento záměr našel nakonec i nezbytnou finanční podporu, jednak od římské Kongregace pro šíření víry, jednak, a to zejména od nejmenovaného mecenáše v Praze. Svou cestu nastoupil v květnu 1659. Poštovním vozem dojel do Drážďan a odtud pak lodí po Labi až do Hamburku. Původně měl totiž v úmyslu proniknout do Laponska přes norskou Finnmarku, tedy od západu. Když však v severním Německu získal představu o riziku, které by taková cesta vzhledem k trvajícím (malé) severní válce znamenala, rozhodl se pro „východní variantu“. Z Lübecku odjel lodí do Revalu (dnes estonský Tallin, tehdy švédský) a přemluvil pod falešnou záminkou místního švédského guvernéra Bengta Horna, aby mu vystavil pas pro Finsko. S ním potom prošel finským jezernatým vnitrozemím dílem neschůdnými (zejména v létě) cestami až do Tornia (dnes Torne) při ústí stejnojmenné řeky do Botnického zálivu. Toto tehdy nejsevernější švédské město bylo přirozeným východiskem do oblastí obývaných Laponci. Tady se ubytoval u luteránského pastora Johanna Tornaee, který byl přes čtyřicet let (1640–1681) duchovním správcem obrovské farnosti na dolním toku řeky Torne a zároveň vynikajícím znalcem Laponska. Körningh si brzy získal jeho důvěru, musel se ovšem vydávat za světskou osobu. Do oblastí obývaných Laponci se pokusil dostat nejdříve v doprovodu holandských podnikatelů, kteří právě v té době na sever od Tornia začínali ve velkém rozjíždět těžbu a zpracování mědi v dolech u Svapavaary a v hamrech v osadě Kengis. První pokus se ale nevydařil; Körninghovi se prostě nepodařilo Laponce, kteří ještě zůstávali ve svých letních táborech, najít. Vrátil se tedy k pastorovi a spolu s ním a mnohem úspěšněji se vypravil za Laponci podruhé. Příležitostí byly tříkrálové trhy na začátku roku 1660, na které se sjížděli kočovníci ze širokého okolí. Körningh tentokrát nasbíral mnoho poznatků, i když nevíme přesně, co všechno sám opravdu zažil a co se dověděl z druhé ruky, nejspíše od pastora Tornaee. Podařilo se mu také přemluvit jednoho laponského otce, aby s ním poslal svého třináctiletého syna do Prahy, že mu jej pošle zpátky jako vysvěceného kněze. Se svým svěřencem pak nastoupil v březnu 1660 zpáteční cestu, vybaven řadou předmětů a cenností, které od Laponců

získal koupí nebo darem. Bohužel, o větší část těchto věcí byl připraven při loupežném přepadení nedaleko Wittenbergu. Do Prahy tedy dorazil jen s chlapcem a jednou truhlou, nejcennější však byly jeho poznatky o poměrech na dálném severu, které sepsal pro papeže a které dnes existují v několika opisech v Římě, Vídni, Praze a Brně. Jeho relace rozhodně nevyzněla tak optimisticky, aby se ho někdo pokoušel napodobit. Zbytek života prožil Körningh v duchovní službě v pražské, chomutovské a chebské koleji, tam i roku 1687 zemřel. O osudech laponského chlapce nevíme bohužel nic. Cena Körninghova vyprávění spočívá v tom, že jde o jednu z prvních relací o této pro Evropany dotud téměř zcela neznámé oblasti. První popis zemí nazývaných souhrnně Nordkalotten (severní čepička) uvádí samozřejmě již Olaus Magnus ve své humanisticky encyklopedické Historii severních národů (1555). Jeho informace však nepocházely z vlastní zkušenosti. První opravdu autentické relace sepsali až švédský fojt Olof Burman (1598) a po něm pastor Knut Karelius (1615), který byl podobně jako později Tornaeus duchovním správcem v Nedertorne. Známost těchto prvních autentických zkušeností však nepřekročila hranice Švédska. Z návštěvníků, kteří sem přicházeli z jiných zemí, byl tedy Körningh první a hodnotu jeho svědectví nijak nesnižuje už zmíněná směs vlastních zážitků a nepřímých informací. Všimá si způsobu života Laponců, jejich obřadů a kouzel, ale také zázračných lékařských schopností, zajímá ho strava i oděv, sociální zvyky, zejména rozsáhlé pasáže věnuje sobům, jejich chovu a využití. Zmiňuje se také o politických poměrech, byť jiné oblasti Laponska, jež nepodléhaly Švédsku (tj. ruskou a norskou), nenavštívil (jak ale sám zmiňuje, i touto myšlenkou se zabýval). I když si celou dobu uvědomoval své poslání, nijak nezavíral oči před skutečnostmi, jež pro něj jako misionáře nemusely mít prvořadý význam. Podává zkrátka plnokrevný obraz svých zážitků a vlastně musíme smeknout před úporností a vytrvalostí, s jakou si svůj podnik předsevzal a dotáhl až do konce. Zdeněk HOJDA

LITERATURA S. Binková – J. Polišenský (edd.), Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století. Praha 1989, s. 267–293; O. Hederyd – Y. Alamäki (edd.), Tornedalens historia II. Frn 1600-talet till 1809, Haparanda 1993; E. Witthoff, Grenzen der Kultur. Differenzwahrnehmung in Randbereichen (Irland, Lappland, Rußland) und europäische Identität in der Frühen Neuzeit, Frankfurt a. M. 1998.